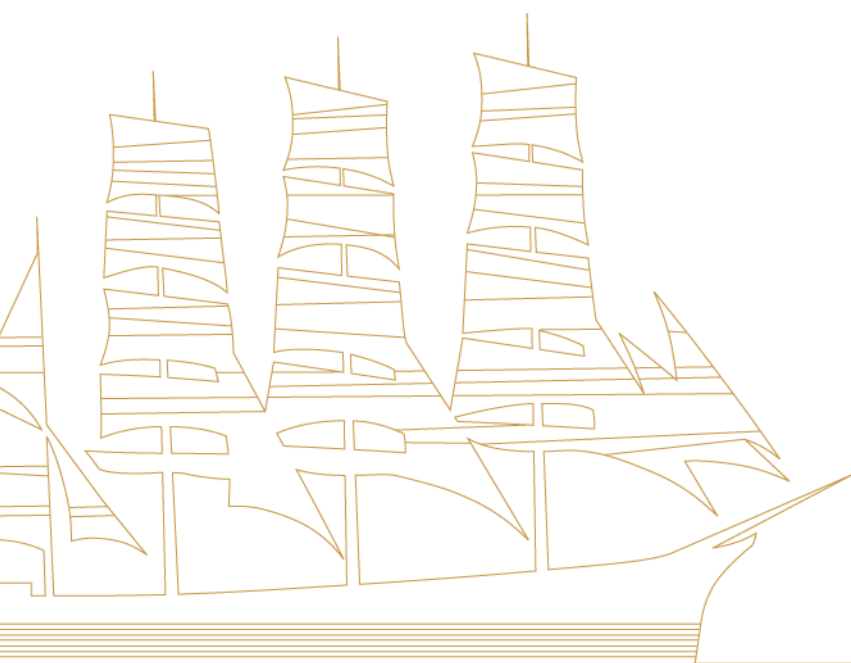

Mariehamns stads program för främjande av integration

FÖR PERIODEN 2019-2022

Godkänd av stadsfullmäktige 26.02.2019

Innehåll

Innehåll.....	1
Begrepp och terminologi.....	3
Bakgrund och utgångspunkt.....	4
Lagstiftning.....	5
Målsättningar med arbetet med främjande av integration.....	6
Statens integrationsprogram för integrationsfrämjande.....	7
Ansvars- och uppgiftsfördelning	7
Allmänt om ansvaret för främjande av integration	8
Kommunala integrationsprogram	8
Första skedets handledning, rådgivning och service.....	9
Arbete, utbildning och sysselsättningstjänster	10
Individuella integrationsplaner	10
Boende och samhällsplanering	11
Barnomsorg och grundskola.....	11
Barnomsorg	11
Förundervisning.....	12
Grundskolan	12
Socialservice	13
Det vuxensociala arbetet.....	13
Handikappservice	13
Barnskydd.....	13
Äldreomsorg.....	13
Hälsö- och sjukvårdstjänster	14
Medborgarinstitutet.....	15
SFI – intensivkurser i svenska för inflyttade.....	15
Allmänna kurser i svenska som andraspråk	16
Sia - Svenska i arbete.....	16
Informationskontoret Kompassen	16
Allmänna språkexamina i svenska.....	16
Tolk- och översättningstjänster.....	16
Myndigheten ska ordna tolkningen	16

Kultur, fritid, ungdom och idrott	17
Övriga aktörer	17
Föreningar och församlingar	17
Folkpensionsanstalten.....	17
Migrationsverket	18
Magistraten	18
Skattebyrån	18
Befolkning och språk på Åland i dag	18
Åland ur invandrarens synvinkel	18
Åtgärder för framtiden	19

Begrepp och terminologi

Nedan utreds några förekommande centrala termer relaterade till invandring och integration:

Asyl:	Uppehållstillstånd som beviljas en utlänning i asylprocessen på grund av flyktingstatus.
Asylsökande:	En person som begär skydd och uppehållsrätt i en främmande stat. Personen får flyktingstatus om asyl beviljas honom eller henne. En asylsökande är alltså inte en flykting, eftersom kriterierna för flyktingskap ännu inte har utretts. I samband med asylförfarandet utreds och avgörs också om uppehållstillstånd kan ges på någon annan grund.
Flykting:	En utlänning som har välgrundad fruktan för förföljelse på grund av härkomst, religiös uppfattning, nationalitet eller tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller på grund av sin politiska uppfattning (definieras i FNs flyktingkonvention). Flyktingstatus får en person som någon stat beviljar asyl eller som UNHCR konstaterar vara flykting.
Inflyttad:	En term som används på Åland för person som flyttat till Åland oavsett ursprungsort. Ofta avses inflyttade med utom-nordiskt ursprung, men inte alltid. Bruket av inflyttad i det här programmet avser i första hand inflyttade med utom-nordiskt ursprung. Terminologin i den åländska integrationslagen är invandrare.
Integration:	Invandrarens och samhällets interaktiva utveckling med målet att ge invandraren de kunskaper och färdigheter som behövs i samhället och arbetslivet samtidigt som invandrarens möjligheter att upprätthålla sitt eget språk och sin egen kultur stöds.
Integrationsfrämjande:	Sektorsövergripande främjande och stödande av integration med hjälp av myndigheters och andra aktörers åtgärder och tjänster.
Integrationslagen:	I integrationsprogrammets löpande text används begreppet "integrationslagen", och avser då landskapslag om främjande av integration (ÅFS 2012:74)
Integrationsplan:	En individuell plan som av kommun och/eller AMS uppgörs tillsammans med de invandrare som är arbetslösa arbetssökande eller i behov av utkomststöd. Kan även göras upp för barn och familjer.
Integrationsprogram:	<i>Kommunens</i> program för integrationsfrämjande ska göras upp för fyra år i taget och ska innehålla planer för åtgärder och tjänster, samt information om vem som ansvarar för samordningen av kommunens integrationsfrämjande åtgärder.
<i>Landskapsregeringen</i>	beslutar om utvecklandet av integrationen i landskapet genom att för fyra år i sänder utarbeta ett program för integrationsfrämjande. I programmet uppges målen och åtgärderna för främjandet av integrationen.
Invandrare:	En person som flyttar från ett land till ett annat. Ett allmänbegrepp som gäller för personer som flyttar på olika grunder.

Kvotflykting:	En person som UNHCR beviljat flyktingstatus och som har beviljats inresetillstånd inom ramen för en flyktingkvot som årligen fastställts i statsbudgeten.
Migrant:	En person som flyttar från ett land till ett annat, både in- och utvandrare.
Uppehållskort:	Ett av Migrationsverket beviljat kort med vilket en person som är familjemedlem till en EU-medborgare men som själv inte är EU-medborgare bevisar sin uppehållsrätt i Finland.
Uppehållsrätt:	En person som är medborgare i en EU-stat, ett nordiskt land, Liechtenstein eller Schweiz, behöver inte uppehållstillstånd för att vistas i Finland, utan kan fritt vistas och arbeta upp till tre månader. Personen måste ha ett giltigt identitetskort eller pass. Om personen vistas i Finland över tre månader måste den registrera sin uppehållsrätt vid Migrationsverket. En medborgare i ett nordiskt land (Danmark, Island, Norge eller Sverige) registrerar sin uppehållsrätt vid magistraten. I registreringsansökan uppges grunden för uppehållet. Det bör finnas tillräckliga tillgångar för att leva i Finland. Det krävs inte att personen har en viss summa pengar, utan personliga omständigheter beaktas då utkomstnivån övervägs.
Uppehållstillstånd:	Tillstånd att återkomma upprepade gånger till landet och vistas här. Beviljas för olika anledningar (arbetstagare, näringsidkare, studier, familjeband, permanent eller tidsbegränsat)
Utlänning:	En person som inte är medborgare i det land där densamma bor eller vistas.

Definitioner hämtade från: Migrationsverket, Landskapsregeringens program för integrationsfrämjande 2016-2019.

Bakgrund och utgångspunkt

På initiativ från Ålands kommunförbund tillsattes under vintern 2014 en arbetsgrupp med medlemmar från kommunförbundet, Jomala kommun, Mariehamns stad och Ålands landskapsregering. Arbetsgruppen tog fram en modell för kommunala integrationsprogram. Mariehamns stad använde denna modell som grund för sin integrationsplan för 2015-2018.

I lagen om främjande av integration (ÅFS 2012/74) stipuleras i 26 § att en kommun eller flera kommuner tillsammans ska göra upp ett program för att främja integrationen och stärka det sektorsövergripande samarbetet. Det är också ett grundläggande krav för att en kommun ska kunna sluta avtal om flyktingmottagning. Flyktingmottagning och integration går hand i hand. Det är viktigt att man redan från början har tänkt igenom och planerar för hur man kan underlätta för de nya kommuninvånarna att integreras och bli delaktiga i samhället på samma villkor som den övriga befolkningen.

I 27 § integrationslagen ges förslag på vad kommunernas program för integrationsfrämjande kan innehålla. Programmet ska godkännas i respektive kommuns fullmäktige och ses över minst vart fjärde år, samt beaktas i den strategiska planeringen och uppföljningen, till exempel när budget och ekonomiplan görs upp i kommunen.

Lagstiftning

På grund av Ålands särskilda lagstiftningsbehörighet gäller på Åland dels den åländska **landskapslagen om främjande av integration** (ÅFS 2012:74) och dels rikets **lag om främjande av integration** (FFS 2010: 1386) i tillämpliga delar. Landskapslagen om främjande av integration kompletteras av tillämpningsanvisningar som trädde i kraft den 24 januari 2013.

I integrationslagen stadgas att integration ska gälla alla som har ett giltigt uppehållstillstånd enligt **utlänningslagen** (FFS 2004: 301) men även den som flyttat till Åland och som har en registrerad uppehållsrätt eller ett registrerat uppehållskort. Syftet med integrationslagen är att stödja och främja alla invandrades utbildning, sysselsättning och annan integration samt de invandrades möjligheter att aktivt delta i samhället. Utöver det är lagens syfte även att främja jämlikhet, likabehandling och en positiv växelverkan mellan olika befolkningsgrupper.

Integrationslagen reglerar hur och vad kommunerna är skyldiga att göra och vilka åtgärder som faller på landskapet eller andra aktörer. Enligt lagen ska AMS eller kommunen inom två månader från det att myndighetens relation med den invandrade inletts påbörja en inledande kartläggning för den invandrare som antingen är arbetslös eller som inte bara tillfälligt lyfter utkomststöd.

För att trygga likabehandling i såväl privat som offentlig verksamhet, där bland annat kommunal verksamhet inräknas, gäller **lag om likabehandling** (FFS 2004: 21). Syftet med likabehandlingslagen är att främja och trygga likabehandling samt att effektivisera rättsskyddet för den som utsatts för diskriminering. Lagen stadgar att myndigheterna i all sin verksamhet på ett målmedvetet och systematiskt sätt ska främja likabehandling samt att myndigheterna ska etablera en sådan förvaltningssed och ett sådant verksamhetssätt som säkerställer att likabehandling tillämpas när ärenden bereds och beslut fattas. Genom lagen markeras det att ingen får diskrimineras på grund av ålder, etniskt eller nationellt ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd, funktionshinder, sexuell läggning eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person. Förbud mot diskriminering på grund av kön finns i **lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män** (FFS 1986: 609).

Varje kommun ersätts för de kostnader som kommunen har för anordnandet av åtgärder för integrationsfrämjande enligt lagen. Rikets integrationslag ändrades 1.12.2014 så att även åländska kommuner har möjlighet att erhålla ersättning från staten (se 44 § och 46 §). Förutsättningen för att erhålla ersättning är att kommunen har ett integrationsprogram i enlighet med 26 § integrationslagen samt har ingått ett avtal med närings-, trafik- och miljöcentralen (NTM-centralen) enligt 41 § rikets integrationslag. Kostnaderna ersätts inom ramen för den finska statsbudgeten av NTM-centralen enligt en kalkylmässig grund eller

enligt de faktiska kostnaderna. Dessutom ersätts kommunen för de kostnader som kommunen haft för betalning av integrationsstöd under en period om högst tre år.

Målsättningar med arbetet med främjande av integration

Det övergripande målet för den åländska integrationspolitiken är att alla kvinnor, män, flickor och pojkar ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter på alla områden i livet. Åland ska vara ett inkluderande samhälle där alla garanteras en likvärdig behandling och fler har möjlighet att delta och bidra till en positiv samhällsutveckling. De inflyttades levnadsförhållanden ska på centrala delområden (inkomst, utbildning, sysselsättning och deltagande) vara på samma nivå som den övriga befolkningens. Integration handlar om att på lika villkor ta tillvara resurser, erfarenheter och kunskaper och på så sätt öka förutsättningarna för tillväxt och ett hållbart samhälle. Det handlar om makt, inflytande, ekonomisk självständighet, företagande, arbete, arbetsvillkor, utbildning, hälsa, fritid med mera.

Landskapsregeringen konstaterar att ett framgångsrikt integrationsarbete resulterar i rättvisa, demokrati och vinster för det åländska samhället. Integrationsfrågor berör flera olika politikområden och inkluderar till exempel insatser inom arbetsmarknads-, social- och hälso-, utbildningspolitiken samt arbete mot diskriminering. En aktiv och framgångsrik integrationspolitik med åtgärder för att främja deltagande och delaktighet i det åländska samhället är en viktig pusselbit i Ålands utveckling, attraktionskraft, hållbarhet och bärkraft.

Landskapsregeringens program för integrationsfrämjande 2016-19 har följande fokusområden

- Tillgång till det svenska språket
- Utbildning
- Förvärvsarbete och sysselsättning
- Hälsa och tillgång till hälsovård
- Främjande av delaktighet, goda relationer och förebyggande av främlingsfientlighet och diskriminering
- Ökad beredskap i en värld i förändring (flyktingmottagning, personer utanför det sociala skyddsnätet, forum för dialog)

Landskapsregeringen program bygger vidare på det första som antogs i februari 2013. Det innehåller mål och åtgärder för främjande av integration vilka kontinuerligt ska följas upp och utvärderas. Programmet berör i första hand områden där landskapets myndigheter spelar en central roll. Integrationsarbete och främjande av delaktighet i det åländska samhället förutsätter även proaktiva insatser från den kommunala, privata och tredje sektorn. Utbyte, dialog, samarbete och samordning på alla nivåer är avgörande och något som landskapsregeringen kommer fortsätta att främja under perioden. Programmet i sin helhet finns på Ålands Landskapsregerings hemsida.

Statens integrationsprogram för integrationsfrämjande

Lagen om främjande av integration innehåller en bestämmelse om statens program för integrationsfrämjande (34 §). Enligt den beslutar statsrådet om det nationella utvecklandet av integrationen genom att för regeringsperioden utarbeta ett program i vilket målen för integrationsfrämjandet anges.

Statsrådet utfärdade det första principbeslutet om statens program för integrationsfrämjande (VALKO I) den 7 juni 2012. I programmet presenterades en förvaltningsövergripande helhet om politiken för främjande av integrationen och goda etniska relationer.

Den 8 september 2016 godkände regeringen Statens program för integrationsfrämjande för 2016–2019. I programmet sätts fokus på följande fyra målområden som baserar sig på regeringsprogrammet för statsminister Juha Sipiläs regering:

1. Styrkorna hos invandrarnas egen kultur tas med för att stärka Finlands innovationsförmåga
2. Främjandet av integrationen effektiviseras över förvaltningsområdesgränserna
3. Samarbetet mellan staten och kommunerna kring mottagandet av personer som får internationellt skydd främjas
4. En öppen diskussion om invandringspolitiken uppmuntras, rasism tillåts inte.

Målområdena innehåller sammanlagt nästan 70 åtgärder. I varje målområde ingår även åtgärder som ska vidtas för att svara på den integrationsutmaning som uppkommit i och med det ökade antalet asylsökande. Åtgärderna genomförs inom ramen för statsbudgeten, anslagsramen för statsfinanserna och utgiftsgränsen för den kommunala ekonomin. Statens program för integrationsfrämjande för åren 2016–2019 och Statsrådets principbeslut om statens program för integrationsfrämjande finns att hitta under statsrådets publikationer.

Ansvars- och uppgiftsfördelning

Åland har sedan 1990-talet (genom Mariehamns stad) tagit emot kvotflyktingar. I slutet av 2015 och hösten 2018 tog Mariehamn emot kvotflyktingfamiljer från Syrien. Även andra kommuner har tagit emot kvotflyktingar under 2016-2018.

Flyktingmottagningen baserar sig på att det finns kommuner som är beredda att ta emot och välkomna flyktingarna som nya kommuninvånare. Ett avtal om flyktingmottagning sluts mellan mottagande kommun och en närings, trafik- och miljöcentral (NTM). Egentliga Finlands NTM-central har sedan 1 januari 2014 behörighet att sluta avtal med åländska kommuner. Ett grundläggande krav för att en kommun ska kunna sluta avtal om flyktingmottagning är att man har antagit ett kommunalt integrationsprogram.

Den centrala aktören vid kvotflyktingmottagning är kommunen, som ingår avtal om kvotflyktingmottagning. På Åland finns en stor variation vad gäller kommunernas storlek och kapacitet att svara upp mot allt som krävs för ett flyktingmottagande. Det kan vara så att flera kommuner ingår ett samarbete. Formerna för hur det kan se ut är en fråga för politisk dialog och beslutsfattande.

För att underlätta förarbetet inom kommunerna har landskapsregeringen tillsammans med Ålands kommunförbund arbetat för att se hur vi tillsammans kan skapa bättre förutsättningar för kommunal flyktingmottagning på Åland. Ett resultat av arbetet är två informationspaket som går att ladda ner från Ålands Landskapsregerings hemsida. Det ena informationspaketet är riktat till kommunala beslutsfattare och det andra är riktat till kommunala tjänstemän.

Allmänt om ansvaret för främjande av integration

Enligt integrationslagen gäller att åtgärder och tjänster som främjar integration ordnas som en del av kommunernas och landskapets basservice samt i form av andra åtgärder som främjar integration. Invandrarbefolkningens behov och främjandet av integrationen ska beaktas i kommunens och de andra lokala myndigheternas allmänna planering, verksamhet och uppföljning.

Landskapsregeringen svarar för den allmänna utvecklingen, planeringen och styrningen av integrationspolitiken, utvärderingen och uppföljningen av integrationspolitiken, stödet till kommunerna och rådgivningen i frågor som gäller främjandet av integrationen, styrningen, rådgivningen och stödet till Ålands arbetsmarknads- och studieservicemyndighet (AMS) och utvecklingen av personalens kompetens i arbetet med att främja integrationen och sysselsättningen samt planeringen, upphandlingen och tillsynen i fråga om integrationsutbildningen för en invandrare som är registrerad som arbetssökande vid AMS enligt landskapslagen om arbetsmarknadspolitisk verksamhet.

De lokala myndigheterna ska utveckla integrationen som ett sektorsövergripande samarbete. I samarbetet deltar kommunen, Ålands hälso- och sjukvård (ÅHS), AMS samt organisationer, föreningar och sammanslutningar som anordnar integrationsfrämjande åtgärder och tjänster.

Landskapsregeringen ska ta fram och publicera information om det åländska samhället och hålla informationen tillgänglig på olika språk.

Kommunala myndigheter och landskapets myndigheter ska ge invandrare lämplig vägledning och rådgivning om integrationsfrämjande åtgärder och tjänster samt om arbetslivet.

Kommunala integrationsprogram

Kommunen är samordningsansvarig för utvecklandet av invandrarnas integration samt för planeringen och uppföljningen av integration på lokal nivå. Kommunen ska se till att de kommunala tjänsterna lämpar sig även för invandrare. Dessutom ska kommunen se till att den egna personalens kunskap och kompetens i integrationsfrågor utvecklas.

Målet med kommunens integrationsfrämjande är att stödja internationalism, jämlikhet och likabehandling på lokal nivå samt att främja positiv växelverkan mellan olika befolkningsgrupper. Vidare är målet att främja goda etniska relationer och möjliggöra dialog mellan olika kulturer och att skapa delaktighet för invandrarna samt att stödja deras möjligheter att bevara sitt eget språk och sin egen kultur. Kommunen ska beakta invandrarnas behov i sin allmänna planering, verksamhet och uppföljning.

Integrationslagen stadgar att kommunerna, antingen var för sig eller tillsammans, ska göra upp ett integrationsprogram för att främja integrationen och stärka det sektorsövergripande samarbetet. Integrationsprogrammet ska godkännas av kommunfullmäktige och ses över minst vart fjärde år. Kommunerna ska beakta programmet när den kommunala budgeten och ekonomiplanen görs upp.

Första skedets handledning, rådgivning och service

Invandrare har rätt att få vägledning och rådgivning om integrationsfrämjande åtgärder och tjänster samt om arbetslivet av både kommunala myndigheter och landskapets myndigheter. För kommunen handlar det om de olika verksamhetsområdena såsom socialkansli, daghem, skolor med flera. Av landskapets myndigheter är de mest centrala ÅHS, AMS samt gymnasialstadiets utbildningar.

En framgångsrik integration utförs i samarbete med klienter, andra myndigheter och organisationer. Kommunen har att tillse att personalen har behövlig kunskap och kompetens på området.

Inledande kommunal mottagningsservice för flyktingar kan innebära att:

- ordna första bostaden,
- ta emot flyktingarna och följa dem till bostaden,
- ha sektorsövergripande samarbete, hembesök och ordnade träffar,
- ordna informationsträffar i grupp, om bland annat social- och hälsovården, AMS:s och FPA:s service samt fritidssysselsättningar,
- ge information om rättigheter och skyldigheter.

Fortsatt kommunal mottagningsservice för flyktingar kan innebära att:

- granska bostaden och de mest nödvändiga grundtillbehören,
- informera om anländande nya flyktingar till hälsovården, daghem och skolor med flera berörda instanser,
- göra hembesök och visa närmsta omgivningen inklusive exempelvis butiker, banker och hälsovården,
- vägleda om boende i flerfamiljshus, hushållsapparater, användning av tvättstuga, ordningsregler med mera,
- styra till hälsoundersökningar eller ordna hjälp i akuta sjukdomsfall,
- gå igenom dokument och intyg, översätta och hjälpa vid inskrivning i kommunen samt med eventuella polisärenden såsom uppehållstillstånd och pass,
- besöka daghem, skolor eller andra serviceställen tillsammans med klientfamiljen,
- ge rådgivning, vägledning och finnas tillhands för diskussion.

Socialt arbete i kommunen under de tre första åren efter mottagandet kan innebära att:

- kartlägga livssituationen och servicebehovet samt vägleda till tjänster som behövs,
- svara för utkomststødet, förklara om socialskyddet som helhet och ansöka om förmåner av FPA
- vägleda arbetsföra invandrare till AMS för uppgörande av integrationsplan och att samarbeta med personal vid AMS i frågan,
- göra upp integrationsplaner för personer som förblir utanför arbetslivet, så som hemmaföräldrar, äldre personer, handikappade, barn och unga,

- samarbeta med barnomsorg, skola, vuxenutbildning och andra myndigheter,
- kartlägga flyktingarnas livsskeden och eventuella traumatiska erfarenheter, bedöma vårdbehovet och styra till vård i samarbete med ÅHS och psykologer/psykiatri,
- ge psykosocialt stöd och utreda olika krissituationer,
- ge rådgivning, vägledning och diskutera,
- hjälpa med att inleda ärenden i ansökningar som handlar om familjeåterföreningar och att göra utredningar och ge utlåtanden under processens gång,
- samarbeta med organisationer, föreningar och församlingar inom ramen för varierande verksamheter, fester och vänskapsverksamhet,
- stöda invandrarsammanslutningar.

Arbete, utbildning och sysselsättningstjänster

AMS svarar för arbetsmarknadsservicen och andra åtgärder som främjar och stöder invandrades sysselsättning och integration för invandrare som har anmält sig som arbetssökande. Ansvaret för inledande kartläggning av förutsättningar för sysselsättning, studier och annan integration, samt av behoven av språkutbildning och andra integrationsfrämjande åtgärder och tjänster, fördelas mellan AMS och kommunen.

Individuella integrationsplaner

En invandrare har rätt till en integrationsplan, om han eller hon är arbetslös och registrerad som arbetssökande vid AMS, eller om han eller hon annat än tillfälligt får utkomststöd, eller med stöd av den inledande kartläggningen bedöms vara i behov av en plan för att integrationen ska främjas.

AMS gör den inledande kartläggningen för invandrare som är arbetslösa och registrerade som arbetssökande vid AMS om det inte är uppenbart onödigt. Kommunen skall påbörja den inledande kartläggningen för en invandrare, som annat än tillfälligt får utkomststöd om det inte är uppenbart onödigt.

AMS och kommunen gör upp integrationsplanen tillsammans med invandraren. AMS och kommunen kan göra upp en plan självständigt med invandraren om det på basis av den inledande kartläggningen som gjorts med invandraren eller annars är klart att integrationsplanen inte behöver göras upp tillsammans med den andra myndigheten.

Den individuella integrationsplanen är en personlig plan för åtgärder och tjänster i syfte att stödja invandrarens möjligheter att inhämta tillräckliga kunskaper i svenska och andra kunskaper och färdigheter som behövs i samhället och arbetslivet, och främja möjligheter att delta som en likvärdig medlem i samhällsverksamheten.

Utöver studier i svenska kan, i mån av möjlighet, i integrationsplanen överenskommas om undervisning i invandrarens eget modersmål, samhällsorienterad undervisning, läs- och skrivundervisning samt undervisning som kompletterar den grundläggande utbildningen, integrationsutbildningen och andra individuella åtgärder som främjar integrationen.

I arbetet med integrationsplanen tas hänsyn till invandrarens egna integrationsfrämjande mål. Integrationsplanen och andra relevanta planer som utarbetats för invandraren ska

samordnas. Åtgärder enligt integrationsplanen genomförs vid behov genom sektorsövergripande samarbete.

Den myndighet som tillsammans med invandraren utarbetar en integrationsplan ska skriftligen, och på invandrarens begäran muntligen, redogöra för vilka rättigheter och skyldigheter som följer av planen och de anknyttande åtgärderna. Den myndighet som utarbetat integrationsplanen ska aktivt tillhandahålla invandraren de åtgärder och tjänster som ingår i hans eller hennes integrationsplan inom ramen för anvisade anslag. Invandraren ska iakttä sin plan och söka sig till och regelbundet delta i den undervisning i svenska som ingår i integrationsplanen och i andra åtgärder och tjänster som överenskommit i planen. AMS och kommunen ska följa genomförandet av den individuella integrationsplanen.

Boende och samhällsplanering

Kommunen sörjer för samhällsplanering och byggnadstillsyn. Kommunen har ett ansvar att ordna boende för de kvotflyktingar som tas emot.

I fråga om främjande av integration betonas här särskilt vikten av att motverka fysisk och geografisk segregering i boendet. För en lyckad integrationsprocess framhävs också vikten av tillgång till offentlig service och social samvaro, samt till allmänna kommunikationer, för rörlighet och delaktighet i det omkringliggande samhället.

Barnomsorg och grundskola

Barnomsorg

Barnomsorgen i kommunerna styrs av barnomsorgslagen. Därtill har landskapsregeringen antagit grunder för förundervisningen för att möjliggöra en likvärdig utgångspunkt inför skolstarten för alla barn på Åland. För att vårdnadshavare och föräldrar ska kunna arbeta eller studera erbjuder kommunen barnomsorg för barn under skolåldern, antingen i daghem eller i familjedaghem. För barn med invandrarbakgrund är det viktigt att föräldrarna kan delta i språkundervisning och samtidigt känna trygghet gällande barnomsorgen.

Barnomsorgens målsättning är att ge barnen goda uppväxtvillkor i form av god omvårdnad, lekmöjligheter och en pedagogisk verksamhet som utgår ifrån barnets individuella behov. För barn i behov av utökat eller extra stöd finns möjligheter till extra resurser. Också barn med annat hemspråk får extra stöd och resurser inom projektet "Stöd till barn med annat modersmål än svenska", vilket stöds av landskapsregeringen. Allt arbete sker i samarbete med vårdnadshavare. Vid behov samarbetar barnomsorgens personal med andra myndigheter så som ÅHS, olika terapeuter, psykologer med flera.

Barnomsorgspersonalen bör ha kunskaper i mångkulturalism. Under barnets inskolning i daghemsverksamheten är föräldrakontakten viktig. För att undvika missförstånd rekommenderas det att tolktjänster används i ett inledande skede.

Följande områden behöver särskilt klargöras för att starten i barnomsorgen ska bli lyckad:

- Hur har barnet haft det tidigare i sitt liv, har barnet svåra upplevelser som kan påverka barnets nya vardag i daghemmet?

- Finns, för barnet, viktiga personer kvar i hemlandet?
- Finns släkt och vänner på Åland?
- Vilken religion tillhör man i familjen och vad betyder det för vardagen på daghemmet?
- Familjens inställning till språkinläring och vilka språk talas i hemmet?
- Matvanor?
- Finns särskilda kulturvanor vad gäller klädsel som är viktigt för att barnet ska känna sig väl till mods?
- Inställningen till utflykter eller andra aktiviteter utanför daghemmet?

Förundervisning

Barnomsorgslagen ger rätt till minst 20 timmar förundervisning per vecka, året innan barnet börjar i skolan. En barnträdgårdslärare ansvarar för planering och genomförande av förundervisningen som har barnets förmågor, möjligheter och intressen som utgångspunkt. Med landskapsregeringens grunder för förundervisning som utgångspunkt gör varje daghem upp en arbetsplan för verksamheten. I förundervisningen ska barnet i enlighet med sina utvecklingsmässiga förutsättningar lära sig att lyssna, koncentrera sig, följa instruktioner, förstå regler och gränser, söka lösning på konflikter och ta ansvar för sina egna handlingar och samvaron i barngruppen. Daghemmet ska informera hemmen om arbetsplanen och om hur förundervisningen organiseras och genomförs.

Grundskolan

Undervisningen för barn med invandrarbakgrund ordnas inom ramen för den allmänna undervisningen, där eleverna får stöd utifrån sina individuella behov. Grundskolan ska ge en god allmänbildande grund för fortsatt utbildning och beredskap att möta ett föränderligt samhälle och arbetsliv.

Enligt den åländska grundskolelagen har elever rätt till undervisning enligt läroplanen och handledning under arbetsdagarna. Det är kommunen eller skolnämnden som beslutar om de lokala undervisningsarrangemangen. Undervisningen för inflyttade ordnas i form av stödundervisning som kommunerna erhåller ett särskilt landskapsbidrag för att anordna. Det har inte fastställts någon åländsk timfördelning eller lärokurs för undervisningen. För elever i grundskolan omfattar bidraget fem timmar per vecka och elev. För sexåringar som fortfarande omfattas av barnomsorgen kan daghemmen/kommunen ansöka om bidrag från landskapsregeringen för språkstöd, men det är för tillfället inte specificerat per elev.

Varje skola har en egen grupp för svenska undervisningen så beroende på skola är eleverna i gruppen från ÅK 1-9, ÅK 1-6 eller ÅK 7-9. Lärarna eller läraren differentierar och individualiserar inom gruppen så att alla får sina behov tillgodosedda.

För unga med invandrarbakgrund som inte fått grundskolans avgångsbetyg strävar man efter att ordna möjligheter för dessa unga att komplettera grundskolestudierna. I undervisningen integreras invandrade elever i förundervisningen eller grundskolan i undervisningsgrupper som motsvarar deras ålder på det sätt som fastställts i varje elevs egna studieplan/integrationsplan.

Socialservice

Invandrare och flyktingar får sin socialservice från samma servicepunkt som kommunens övriga medborgare. På grund av de åländska kommunernas litenhet finns ingen särskild byrå för utlänningsärenden.

Socialarbetets målsättning är att integrera invandrarklienterna i det åländska samhället och dess sätt att fungera, varför de får service enligt samma principer som övriga medborgare.

Under de första besöken till socialkansliet får klienten information om socialskyddet och om sina rättigheter och skyldigheter. Särskilt i början är det viktigt att använda tolk för att förmedla informationen. Distanstolkning har visat sig fungera bra.

Det vuxensociala arbetet

Det vuxensociala arbetet koncentrerar sig på klienternas grundtrygghet och ekonomi. Kommunen bör utse en eller flera personer som koordinerar arbetet och bland annat ansvarar för hanteringen av utkomststöd. Klienterna vägleds till självständighet och en bättre kontroll över sitt liv. Information om missbrukarvård är också viktig. Liksom information om skyddsboende och annan service i samband med familjevåld. Arbetet sker i samarbete med bland annat hälsovården, AMS, FPA med flera.

Handikappservice

Funktionshindrade invandrare behöver få information om vad som gäller allmänt om funktionshindrade personers rättigheter och service samt om olika myndigheters roll i samband med rehabilitering. Det är viktigt att betona att funktionshinder av olika slag inte behöver vara ett hinder för att kunna studera, arbeta, ha hobbyer och bilda familj. Också en funktionshindrad person ska kunna leva ett så fullgott liv som möjligt. Planerna och metoderna för integration av dess grupper ska vara jämlika och jämförbara med motsvarande grupper bland den övriga befolkningen.

Barnskydd

Servicen till barnfamiljer utgår ifrån det förebyggande arbete som finns tillgängligt för alla i form av barnomsorg, skola, fritid, rådgivning och stöd. Invandrabarn kan ha svåra erfarenheter bakom sig. Byte av hemland och kultur kan skapa extra press på ungdomar som ska balansera mellan hemmets kultur och det omkringliggande samhällets kultur. Det är inte ovanligt att svåra familjeproblem leder till klientrelationer inom barnskyddet. Kommunen behöver vara uppmärksam på att de öppna stödåtgärder som erbjuds via barnskyddet bör vara anpassade även för invandrarfamiljer. Till exempel gällande tillgången till stödpersoner och stödfamiljer för invandrabarn. I övrigt ska den plan som kommunen enligt barnskyddslagen är skyldig att utarbeta över kommunens verksamhet för att främja barns och unga personers välfärd och ordnandet av barnskyddet omfatta alla barn och unga oavsett bakgrund.

Äldreomsorg

Inom äldreomsorgen gäller samma sak för invandrare som för den övriga befolkningen, att utgående från behov och gällande lagstiftning utveckla och erbjuda en äldreomsorg som stöder de äldres självständiga livsföring. Kommunen erbjuder hemservice och olika typer

av öppna stödtjänster i form av till exempel färdtjänst och matservice för äldre personer. Därtill finns olika former av serviceboenden och institutionsvård för dem som har störst vårdbehov. Ett särdrag i många kulturer och traditioner är att barnen tar hand om sina gamla föräldrar i högre grad än vad som är brukligt i det nordiska välfärdssamhället. Det är därför viktigt att invandrare får information om möjligheten att ansöka om stöd för närståendevård.

I framtiden behöver fokus sättas på personalens språkkunskaper, kunskap samt förståelse för att bättre kunna svara mot inflyttade äldres behov av vård och omsorg. En positiv trend är att i takt med ökad inflyttning från andra länder ökar också andelen anställd personal med invandrabakgrund i vårdsektorn. En trend som behöver uppmuntras dels för att skapa förståelse för det mångkulturella samhället och dels för att patienter med invandrabakgrund ska förstå vårdsystemet lättare. Dessutom motverkas bristen på arbetskraft.

För att förebygga marginalisering behöver särskild uppmärksamhet riktas till sårbara grupper så som hemmamammor, funktionshindrade och äldre invandrare. För dessa grupper kan en kartläggning av de speciella behoven behöva göras för att framför allt främja den för integrationen så viktiga språkinläringen.

Hälso- och sjukvårdstjänster

Myndigheten Ålands hälso- och sjukvård, ÅHS, ansvarar för den offentliga hälso- och sjukvården för hela landskapet Åland och är underställd landskapsregeringen. Hälso- och sjukvården omfattar hälsofrämjande verksamhet, primärvård och specialiserad sjukvård. ÅHS erbjuder även tandvård för barn och ungdomar upp till 28 års ålder och för patientgrupper som är prioriterade av medicinska och sociala skäl, bland annat personer med flyktingstatus. Dessa grupper finns listade i dokumentet *Prioriterade grupper inom tandvården* enligt Landskapslagen om hälso- och sjukvård § 39 (2011:114)

ÅHS ska bland annat arbeta för att främja och upprätthålla hälsa och välmående hos befolkningen, att minska hälsoskillnaderna mellan olika befolkningsgrupper, att säkerställa att hela befolkningen har rätt till sådan hälso- och sjukvård som vars och ens hälsotillstånd förutsätter.

Turister och andra tillfälliga besökare har rätt till akut sjukvård och nödvändig vård. För mera information, se <http://www.ahs.ax/standard.con?iPage=96&m=35>.

Hälso- och sjukvården är uppdelad i primärvård och specialistsjukvård. Primärvården har hand om den grundläggande vården och förebyggande hälsoarbete. Primärvården är öppen för alla oberoende av sjukdom, åldersgrupp eller patientgrupp. Primärvården kan man besöka utan remiss. Till primärvårdskliniken hör hälsocentraler, hälso- och sjukvårdsmottagningar samt hemsjukvården. Även företags- och personalhälsovård, hälsofrämjande hembesök till äldre, livsstils- och diabetesmottagningen, en psykologmottagning samt preventivmedelsmottagningen är en del av primärvården. Den specialiserade sjukvården kräver remiss från en läkare i primärvården. På Åland finns också tillgång till privat hälso- och sjukvård samt tandvård.

Inom den offentliga hälso- och sjukvården ställs höga krav på beredskap, resurser och särskild kompetens för att bemöta och hantera individer med olika bakgrund. Hälsocentralen i Mariehamn får information från kommunerna om invandrare som har anlänt till kommunen och som kommer att besöka hälsocentralen för en allmän hälsoundersökning. Personal på hälsocentralen koordinerar ärenden som anknyter till invandrarnas hälsoundersökningar. Hälsocentralen eller hälsomottagningen kallar klienten till hälsoundersökning så fort som möjligt.

Hälsoundersökningen berör alla kvotflyktingar och personer som fått asyl, som placerats i landskapet Åland. Till landskapet kan invandrare även anlända på annat sätt, till exempel genom återflyttning eller som en följd av äktenskap eller släktskap. Om invandrarna kommer från andra förhållanden än ett välfärdssamhälle i likhet med Finland, utförs en hälsoundersökning på samma sätt som för flyktingar och personer som har fått asyl. Under hälsoundersökningen ska även en auktoriserad tolk delta, antingen på plats eller på distans. Hälsoundersökningen omfattar en kartläggning av klientens livsskeden, sociala bakgrund, allmänna hälsotillstånd, eventuella sjukdomar och mediciner samt tidigare vaccinationer. På basis av kartläggningen uppgörs en vårdplan för klienten.

Gemensamt för flyktingar och övriga invandrare är att de har lämnat sin hembygd för en ny och främmande språk- och kulturmiljö. Flyttningen innebär ofta stora förändringar och kan uppfattas som en kris, vilket ökar risken för psykiska svårigheter och för att problem uppstår. Därtill kan invandrarna ha flera svåra erfarenheter i bagaget, så som förföljelse, krig och andra situationer där de befunnit sig i fara. Det är inte ovanligt med ångest, depression, känsla av isolering och främlingskap, osäkerhet om den egna identiteten och psykosomatiska symptom. Den inledande hälsoundersökningen för invandrare ska även fungera som en första observation av eventuella psykiska svårigheter. Vid behov kan klienten hänvisas tid inom primärvården där en läkare bedömer patientens vårdbehov. Lindrigare psykiska svårigheter sköts inom primärvården, medan de psykiatriska tjänsterna för medelsvåra och svåra psykiska problem utgör specialistsjukvård och nås genom erhållen remiss från läkare i primärvården.

Hälso- och sjukvården behöver ha beredskap för att kunna hantera även svåra trauman som antingen kan dyka upp omedelbart eller en tid efter ankomsten till Åland för invandrade personer med anledning av de tidigare erfarenheter och upplevelser som personerna bär med sig. Under början av år 2019 kommer ÅHS att inleda ett samarbete med Helsingfors Diakonissanstalt. De har startat ett projekt *Rehabilitering av krigstraumatiserade* vars målgrupp är krigstraumatiserade vuxna kvotflyktingar. Inom detta projekt ska även en digital vårdform utvecklas som möjliggör rehabilitering på distans vilket förenklar kontakten med de bosatta på Åland som är i behov av denna vårdform. Remiss utfärdad av hälsovårdspersonal krävs.

Medborgarinstitutet

SFI – intensivkurser i svenska för inflyttade

Kurserna i svenska för inflyttade (SFI-kurserna) är utbildningar för arbetssökande, så kallade sysselsättningsfrämjande utbildningar. Kurserna ordnas på uppdrag av Ålands landskapsregering. Ansökan görs hos AMS, där man först registrerar sig som arbetssökande. Man måste vara införsäkrad vid FPA.

Kurserna, som följer den åländska läroplanen, fokuserar på språk och kommunikation med tonvikt på språkfärdigheterna läsning, hörförståelse, tal och skrivning. Även kultur och samhällskunskap samt arbetslivsorientering och praktik är en viktig del av kursinnehållet. Kurserna finns på flera nivåer. Det finns även kurser i grundläggande litteracitet och alfabetisering för inflyttade med kort eller ingen skolbakgrund.

Allmänna kurser i svenska som andraspråk

De allmänna kurserna i svenska som andraspråk är öppna för alla. Kurserna är inte gratis, utan alla måste betala kursavgift och kursbok. Kurserna hålls på olika nivåer. Också specialkurser kan ordnas, till exempel konversationskurser, kurser i svenskt uttal och kurser som förbereder för Allmänna språkexamina.

Sia - Svenska i arbete

Kurserna "Svenska i arbete" (Sia) ordnas på uppdrag av Ålands landskapsregering. Undervisningen sker delvis på arbetstid och delvis på den anställdas fritid. Utbildningen är avgiftsfri för de studerande. Undervisningen hålls i mindre grupper och studieinnehållet anpassas till de anställdas kunskapsnivå och behov. Vardagssvenska kompletteras med arbetsplatsvokabulär. Undervisningen planeras i samråd med arbetsgivaren och sker på arbetsplatsen eller i Medis kurslokaler.

Informationskontoret Kompassen

På Medis verkar ett informationskontor, "Kompassen", för inflyttade. På Kompassen kan inflyttade få hjälp med att orientera sig i det åländska samhället. Kompassen verkar på uppdrag av Ålands landskapsregering.

Allmänna språkexamina i svenska

Allmänna språkexamina i svenska är ett nationellt språkprov som testar hörförståelse, textförståelse, tal och skrivning. På Medis kan man avlägga provet på grundnivå CEFR A1-A2 och mellannivå B1-B2. Ett godkänt prov på mellannivån motsvarar språkkravet för finskt medborgarskap. Från och med 2019 ordnas Språkexamina för statsförvaltningen på Medis. Vitsordet nöjaktiga CEFR B1 motsvarar språkkravet för finskt medborgarskap, medan vitsordet goda B2-C1 krävs för arbete inom statsförvaltningen.

Tolk- och översättningstjänster

För att trygga de inflyttades rättigheter är det viktigt att använda auktoriserade tolkar vid myndighetsärenden. Tolkar förmedlas via tolkcentraler.

Myndigheten ska ordna tolkningen

På Åland reglerar förvaltningslagen (ÅFS 2008:9) en allmän serviceskyldighet (5 §), krav på gott språkbruk (6 §) och tolkning (23 §). Den omfattar landskaps- och kommunalförvaltning som ska anlita tolk i ett ärende som har inletts av myndigheten, om en part är allvarligt hörsel- eller talskadad och inte kan göra sig förstådd. Tolk bör även anlitas i ett ärende som har inletts av en myndighet, om en part inte behärskar svenska, om det är skäligt med hänsyn till ärendets natur och parternas förmåga att ta del av handlingarna.

Kultur, fritid, ungdom och idrott

Den kommunala kultur- och fritidssektorn fyller en viktig funktion i integrationsprocessen. I kulturverksamhet kan ingå musei- och utställningsverksamhet, teater-, dans- och cirkusverksamhet, musikverksamhet samt övrig kulturverksamhet.

De allmänna biblioteken ska tillgodose allmänhetens behov av kunskap, bildning och förströelse och varje kommun ska enligt lag upprätthålla ett allmänt bibliotek, som hålls öppet för samtliga kommuninvånare.

Ungdomsarbete stärker uppväxtvillkoren för unga och stärker deras självbild. I kommunerna erbjuds olika verksamheter för ungdomar, endera i egen regi eller i samarbete med andra kommuner, eller tillsammans med frivillig- och nätverksaktörer.

Idrottsarbetet skapar förutsättningar för invånarna att utöva motion, idrott och annan fritidsverksamhet i syfte att förbättra deras kondition och välmående. Föreningar som ordnar ungdoms- och/eller idrottsverksamhet kan ges kommunalt stöd i olika former.

Övriga aktörer

Föreningar och församlingar

Frivilliga föreningar och församlingar i samhället kan erbjuda en meningsfull fritidssysselsättning och utgöra en förenande länk mellan olika befolkningsgrupper och har därför en viktig roll i integrationsprocessen. Runtom på Åland och i kommunerna verkar olika idrotts-, ungdoms-, hembygds- och åtskilliga andra aktivitets- och intresseföreningar. Dessutom finns hjälporganisationer såsom Folkhälsan, Röda Korset och Emmaus, vilka alla kan spela stor roll i främjandet av integrationen och det praktiska genomförandet av flyktingmottagningen. Gemensamt för alla dessa föreningar och organisationer är dock att de inte har något formellt ansvar, utan arbetet baserar sig på frivillighet. Ålands mångkulturella förening är en invandrarförening med säte i Mariehamn, med syfte att främja interkulturellt samarbete och förmedla information om de olika kulturer som är representerade på Åland.

Folkpensionsanstalten

Folkpensionsanstalten (FPA) sköter om den sociala grundtryggheten för alla som bor på Åland, även de som flyttat från ett annat land. För tillfället finns inte någon speciell kundbetjäning för invandrare på FPA i Mariehamn. FPA tar emot ansökningar om social trygghet och ger råd i frågor som berör den sociala tryggheten och förmånerna. Före ansökan görs ska kunden ha ett finskt personnummer samt uppehållstillstånd eller intyg för uppehållsrätt. FPA tillhandahåller blanketter och information på olika språk. Ansökan om social trygghet avgörs av det internationella centret inom FPA och är grunden till övriga sociala förmåner.

Den som har kommit till Finland som kvotflykting omfattas direkt av den sociala tryggheten i Finland från och med flyttningsdagen. Asylsökande omfattas dock inte av det finländska socialtrygghetssystemet under den tid som deras ansökan behandlas.

Migrationsverket

Behörig myndighet i invandrar- och utlänningsärenden är Migrationsverket (Migri). Från och med den 1.1.2017 övertog Migrationsverket handläggningen av samtliga uppehållstillstånd för europeiska invandrare och även förlängning av samtliga uppehållstillstånd, arbetstillstånd, medborgaransökningar, asylansökningar samt främlingspass och resedokument för flykting.

Magistraten

Magistraterna är den del av den statliga lokalförvaltningen som sköter om folkbokföringen. Vid magistraten på statens ämbetshus får den inflyttade ett socialskyddssignum samt det görs en anteckning om tillfällig eller varaktig hemkommun. Flyttningsanmälan kan göras till magistraten eller via Posten.

Skattebyrån

Vid skattebyrån på ämbetshuset i Mariehamn får den inflyttade ett skattekort eller ett källskattekort, beroende på arbetets karaktär. Vid skattebyrån finns också information om skatteavtal mellan olika länder.

Befolkning och språk på Åland i dag

Enligt Ålands statistik- och utredningsbyrå (ÅSUB, 31.12.2017) hade Åland 29 489 invånare, med en befolkningstäthet motsvarande den för hela Finland. Trots sitt geografiska läge och topografiska förutsättningar som ett skärgårdssamhälle har landskapet en växande befolkning, främst tack vare nettoflyttningen.

En stor andel av Ålands befolkning har härkomst utanför Åland. Vid utgången av år 2017 var 63,8 procent av befolkningen födda på Åland, 19 procent var födda i övriga Finland, 8,8 procent i Sverige, samt 8 procent hade sitt ursprung från platser utanför Norden.

Invånarna med andra modersmål än svenska ökade mera än de svenskspråkiga 2017 och är nu 13 procent av Ålands befolkning.

Sedan år 2000 har invånarna från utomnordiska länder ökat med över 1 800, de som är födda i Sverige med drygt 1 200 och de som kommer från Finland med 500. Den del av befolkningen som har Åland som födelseort har vuxit med bara drygt 100 personer.

Åland ur invandrarens synvinkel

Åland och det åländska samhället skiljer sig på många sätt från den omvärld i vilken många inflyttare har sitt ursprung. Landskapet utgör en liten, tämligen geografiskt isolerat och glesbefolkad region, utan närhet till någon större stad eller befolkningskoncentration. Det är ett skärgårdssamhälle och präglas även i förhållande till den närmaste omvärlden av ett högt välstånd, men också av en utmärkande småskalighet.

Såväl Åland som övriga Norden kan för individer från andra delar av världen te sig annorlunda även i fråga om politik, ekonomi, administration och religion samt sociala och kulturella mönster med mera. Även klimat samt topografisk och fysisk miljö kan skilja stort

från vad man är van vid hemifrån. Upplevda olikheter kan i mottagnings- och integrationssammanhang behöva beaktas och det bör finnas beredskap att hantera.

Åtgärder för framtiden

Mariehamns stad är en av medfinanserna till projektet "En säker hamn – kraftsamling för kommuner, myndigheter och tredje sektorn för att utveckla samarbetet vid flyktingmottagning och integration på Åland". Projektet har fått finansiering av AMIF-fonden (Asyl-, migrations- och integrationsfonden) och gäller för perioden 15.3.2018 – 14.3.2021. Projektet syftar till att förbättra mottagningeberedskapen för kvotflyktingar på Åland. En stor del av projektet arbetar för att utveckla kunskap inom hälso- och sjukvården, samt utveckla material som riktar sig till projektets målgrupper beslutsfattare, yrkesverksamma, kommuninvånare och kvotflyktingar. Indirekt är det tanke att projektet ska gagna även övriga invandrargrupper på Åland.

Mottagande av flyktingar ställer stora krav på resurser och kompetens hos mottagande kommun och samhälle i övrigt. Flyktingar kommer inte sällan direkt från avlägsna platser med hög grad av oro, konflikter och utsatthet. Där kan finnas olika slags behov av mer eller mindre akut karaktär, som måste hanteras innan en aktiv integrationsprocess kan bli aktuell. En lyckad integrationsprocess ställer höga krav på de individuella integrationsplaner som upprättas av kommunen och/eller AMS, beroende på den enskilde invandrarens eller det invandrade hushållets förutsättningar och behov. Integration sker bäst genom etablering i samhället, genom arbete och genom att lära sig svenska så snabbt som möjligt.

Det kommunala programmet för integrationsfrämjande ska följas upp och uppdateras minst vart fjärde år. I samband med uppföljningen kan förslagsvis invandrarnas och flyktingarnas erfarenheter samlas in i form av enkätundersökning eller via intervju. På samma sätt kan olika samarbetspartners utvärdera sina erfarenheter. Beroende på eventuell förändring i upplevda behov kan bland annat konkretiseringar och förtydliganden behövas gällande de olika delarna i programmet.